

Stereotypy a obrazy o iných ako súčasť cestopisnej literatúry: na príklade cestopisov o Čiernej Hore Jozefa Holúbeka (1883 – 1956)

Marína Šimáková Speváková

ŠIMÁKOVÁ SPEVÁKOVÁ, M.: Stereotypes and Images of the Others as Part of Travel Literature: Exemplified on Travelogues about Montenegro by Jozef Holúbek (1883 – 1956)

SLOVENSKÁ LITERATÚRA 65, No. 5, p. 379 – 399

Key words: stereotype, image of the other, travelogue as a genre, Holúbek Jozef (1883 – 1956), Slovak-language Lowland literature

The goal of the paper is to identify the stereotypes and images of the others in travelogues written by little-known Slovak Vojvodina writer Jozef Holúbek (1883–1956), to help to research the genre as well as to extend the knowledge of his life and work. The concept of stereotype is currently a subject of interdisciplinary research, and therefore producing a unifying definition of it is quite a challenging task. On the one hand, stereotype does not have an exclusively negative meaning and is defined as an important cognitive function, on the other hand, it is explained as a bait for generalisations, a predictable way of writing (talking) about the others, in the postcolonial conceptions also as a tool of power and supremacy. The research of stereotypes and ideas about other nations also includes travel literature. The paper focuses on analysis of the stereotypes and ideas about the history, culture and tradition of Montenegro in the early 20th century in the travelogues by J. Holúbek titled *Cesta na Čiernu Horu/Journey to Montenegro* (1902) and *Na Čiernej Hore/In Montenegro* (1903). The stereotypes and ideas of the others are analysed there with the help of Zoran Konstantinović's findings saying that the image of the other, different and strange inevitably presents the image of the person searching for the other, different and strange. The other methodological impulses include the genre transition from the margin to the centre of attention of literary scientific research, interdisciplinary propositions of imagology, postcolonial studies and reception of the genre in the Slovak context. Travelogue is seen as a hybrid genre form of fluctuating borders which changes under the influence of dominant elements in individual texts, which also affects the function of the text. J. Holúbek's travelogues feature this hybrid nature in terms of genre and diversity in terms of style, they interconnect esthetical and

380 exploratory functions of travelogue narration. The writer's approach to stereotypes, his broad educational, cultural background as well as the writings themselves reveal him anew as a noteworthy figure of Slovak-language Lowland literature

Kľúčové slová: stereotyp, obraz Iného, žáner cestopisu, Holúbek Jozef (1883 – 1956), slovenská dolnozemska literatúra

Podľa *Slovníka súčasného slovenského jazyka* sú stereotypy ustálené, navyknuté spôsoby reagovania na niečo, vykonávanie alebo robenie niečoho v určitom pravidelnom slede, poradí; jednotvárny sled niečoho a pod.¹ Pojem stereotyp mal však vďaka rôznym kontextualizáciám a prístupom pomerne dynamický a premenlivý vývin. Frekventovanejšie sa začal používať v posledných desaťročiach v súvislosti s výskumami individuálnej a kolektívnej identity a kultúry, ktorých neoddeliteľnou súčasťou je tiež literatúra. Do terminologického aparátu spoločenskovedných teoretických analýz sa však zaradil už v dvadsiatych rokoch 20. storočia, keď ho použil novinár a kritik Walter Lippmann v diele *Public Opinion* (Verejná mienka, 1922). Lippmann vysvetľuje stereotyp ako obraz, prostriedok na kategorizáciu alebo generalizáciu, na zdôraznenie alebo zveličenie charakterových črt, (fyzických) vlastností alebo vzorcov správania sa, ktoré sa pravidelne pripisujú jednotlivcom alebo skupinám. Podľa Lippmanna sa stereotypy, v závislosti od toho, či sa na ne pozeráme zo sociologickej, psychologickej alebo kognitívnej perspektívy, vysvetľujú buď ako postoje, ktoré sa formujú v pôvodnej rodine a v spoločnosti, alebo ako pripisovanie vlastných túžob, strachov, frustrácií a pudov iným, tiež ako mentálne obrazy, ktoré sú výsledkom človeku vrozeného mentálneho procesu kategorizácie a generalizácie.²

Súčasná teória sa venuje typom a podobám stereotypov, ktoré sa všeobecne rozdeľujú do dvoch kategórií: 1. stereotypy v spoločnosti a o spoločnosti, 2. literárne stereotypy. Pri definovaní jednotlivých typov stereotypov je nevyhnutná ich kontextualizácia, v rámci ktorej sa uplatňuje ďalšia typologizácia na rasové, rodové, etnické, profesionálne, ideologické, literárne a iné stereotypy.³

Teoretické koncepcie výskumu stereotypov

Prostredníctvom multidisciplinárnych bádání (antropologických, psychologických, sociologických, literárnych a pod.) nadobúdala pojem stereotyp divergentné vysvetlenia. V sociologických štúdiách sa stereotypy vysvetľovali ako druh kolektívnych predstáv, kolektívne hodnoty, presvedčenia a symboly, výsledok a prejav vedomostí a kultúry predchádzajúcich generácií, ktoré sa zároveň tvarujú a prenášajú vďaka úsiliu aktuálnych generácií jednej spoločnosti. Účel takého

1 <http://slovníky.juls.savba.sk/?w=stereotyp> [17. 8. 2018]

2 Blížšie v štúdií KOCIČ, Ana: Kolektívne predstavy o „drugima“ kroz vreme: nekoliko primera iz američke književnosti i kulture. In: *Jezik, književnost, vreme*. Urednice: Vesna Lopičić i Biljana Mišić Ilić. Niš: Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, 2017, s. 93 – 103.

3 ĐERIĆ, Gordana: O nemim i glasnim stereotipima: konstruisanje „etničkog karaktera“ u usmenoј književnosti. In: *Filozofija i društvo*, roč. 26, 2005, č. 1, s. 109. Všetky preklady citátov zo srbskej literatúry zaradené v štúdiu vypracovala autorka príspevku.

transgeneračného tvarovania stereotypov spočíva v zavádzaní symbolického poriadku, tak v spoločnosti, ako aj vo vnímaní jednotlivca, súčasne aj diferencovanie vlastnej kultúrnej skupiny vzhľadom na inú.⁴ Stereotypy sa javia v situáciách kontaktov medzi rozličnými spoločenskými skupinami, objasňujú sa ako prívlastky, ktorými sa určité vlastnosti predstavujú ako vždy platné, večné pravdy, ktoré sa nemenia bez ohľadu na kontext a okolnosti.⁵

K objasneniu stereotypov ako dôležitej kognitívnej funkcie prispeli postkoloniálne teórie, vysvetľujúce, okrem iného, daný pojem aj v kontexte moci a nadvlády. Stereotypy tak môžu byť prejavom predsudkov, diskriminácie, spôsobom formovania a udržiavania etnických hraníc, a takisto jednou z praxí ideológie rasizmu. Protirečivosti vo formovaní a význame pojmu stereotyp sa podarilo teoreticky uchopiť teoretikovi postkolonializmu Homi K. Bhabhovi. Bhabha vníma stereotypy ako komplexné fenomény, ktoré sa v rôznych okolnostiach môžu čítať a vysvetľovať rozličnými spôsobmi: „Na jednej strane stereotypy upevňujú rozdiel medzi dvoma skupinami, aby ho zviditeľnili a ustálili, zatiaľ čo na druhej strane sa prispôbujú rozmanitým historickým kontextom, takže sú dostatočne flexibilné, aby sa opakovali v iných spoločenských okolnostiach.“⁶ Podľa Bhabhu stereotypizácia neznamená pripisovanie (najčastejšie negatívnych) vlastností niekomu a účelovú diskrimináciu, je to omnoho komplexnejší proces, ktorý zahŕňa psychologickú projekciu, metaforické a metonymické procesy, a utváranie protirečivých a ambivalentných vedomostí.⁷ Bhabha ešte dodáva, že nepravdivosť v stereotypoch vzniká v technike ich utvárania, ktorou sa trvá na tom, aby sa zjednodušovaním ustálil rozdiel, následne predstavovaný ako vždy platná pravda, ktorú je, paradoxne, nevyhnutné stále vyzdvihovať a opakovať. Ak vychádzame z predpokladu, že nie je možné ustáliť ani jeden význam, lebo závisí od kontextu, procesom transkódovania (čo je pojem Stuarta Halla) je možné zmeniť nanútený význam a vymeniť ho za nový.⁸

Výskumu literárnych stereotypov sa od šesťdesiatych rokov 20. storočia najviac venovala imagológia ako osobitné odvetvie literárnej komparistiky. Imagologické bádania sa zameriavajú na „pôvod, funkcie a štruktúrne mechanizmy týchto stereotypov, v ktorých sa prejavujú vlastnosti národov a etnických či iných skupín“.⁹ V imagologickej literatúre sa definujú pojmy a kategórie imagologickej metódy „z hľadiska ich prirodzenej diverzity a komplementarity, ako je napr. literárny stereotyp (autostereotyp ako vlastná, ustálená predstava skupiny o sebe; heterostereotyp ako predstava viažuca sa k tým druhým), literárny obraz, topos, kliše, národný symbol, emblém, mýtus a pod.“¹⁰ Pre výskum literárnych stereotypov boli tiež prínosné postkoloniálne štúdiá, najmä evidovanie ambivalentnosti stereotypov.¹¹ V rámci výskumov literárnych textov sa zistilo,

4 Kocić, c. d., s. 94.

5 Tamže.

6 Tamže, s. 95.

7 Tamže.

8 Tamže.

9 *Hyperlexikón literárnovedných pojmov*:

<http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/autor/20/imagologia> [17. 8. 2018].

10 <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/autor/20/imagologia> [17. 8. 2018].

11 Kocić, c. d., s. 94.

382 že stereotypy sú v literatúre – ktorá je rovnako historickým, ako i kultúrnym konštruktom – utvárané nielen autormi, ale aj spoločenským diskurzom, ktorý tiež produkuje literárne stereotypy.¹²

Belehradský komparatista Zoran Konstantinović v štúdiu *Komparativna imagologija balkanskog i srednjoevropskog prostora* (2006) vysvetľuje pole výskumu komparatívnej imagológie, venujúcej sa obrazom v literatúre, ktoré svedčia o „určitom stave kultúry. (...) Každý obraz o inom, cudzom a nevlastnom nevynutne prezentuje aj obraz o osobe, ktorá pátra po inom, cudzom a nevlastnom“.¹³ V okolnostiach, v ktorých komunikácie medzi národmi neboli také intenzívne, významnú úlohu nositeľa informácií o iných etnických skupinách spĺňali cestopisy. Cestopisná literatúra sa tak stala nositeľom produkcie trvalých stereotypov, v ktorých sa vyskytovali zjednodušené kolektívne predstavy o jednotlivých vlastnostiach daných národov.¹⁴

Srbská antropologička Gordana Đerićová v štúdiu venovanej stereotypom z multidisciplinárneho aspektu poukázala na diachronický aspekt v genéze predstáv o iných z antropologickej, sociálno-psychologickej, literárnohistorickej a imagologickej perspektívy. Đerićovej text *Razvoj stereotipa – multidisciplinarni pristup* sprehľadňuje poznatky a predstavy o iných od predantických čias. Osobitne sa zastavuje pri vytváraní mentálnych máp nielen o vlastných spoločenstvách, ale tiež o charakterizácii cudzincov u antických filozofov. Đerićová podčiarkuje vplyv osvietenstva na zmenu vládnucej paradigmy, ktorou sa symbolicky robila hranica medzi „civilizovaným Západom“ a „barbarským Východom“. Od konca 18. a začiatku 19. storočia, ako konštatuje Đerićová, sa čoraz viac písalo o charaktere národa, národného ducha a o „psychických charakteristikách národa“, ¹⁵ k čomu v nemalej miere prispeli diela z oblasti filozofie dejín, jazyka a literatúry, z 18. storočia predovšetkým spisy takých autorov ako Charles Louis Montesquieu (*Duch zákonov*, 1748) či Johann Gottfried Herder (*Myslienky k filozofii dejín ľudstva* / *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, 1784 – 1791). K novým postrehom o iných národoch prispeli najviac avanturistické (dobrodružné) romány a cestopisy, ktoré sa stali od začiatku 19. storočia populárnymi žánrami. Začiatkom 20. storočia sa zobrazenia mentality národa realizovali predovšetkým s cieľom spoznávania „nepriateľa“ a formovania „obrazu Inakosti“. ¹⁶ Pri súčasnom objasňovaní pojmu stereotyp Đerićová vychádza z teoretických platforiem posledných desaťročí, najmä Vesny Goldsworthy, Marie Todorovej, Stuarta Halla a Klausa Rotta. Majúc na zreteli početné prístupy k relatívne novému a nestabilnému pojmu stereotyp, a predovšetkým na základe použitia v mediálnej sfére, Đerićová konštatuje popularizáciu pojmu spôsobujúcu jeho významovú neprehľadnosť. K rozličným vysvetleniam stereotypu v teórii, popri kontextualizácii

12 <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/autor/20/imagologia>. [17. 8. 2018].

13 КОНСТАНТИНОВИЋ, Зоран: Компаративна имагологија балканског и средњоевропског простора. In: *Слика другој у балканским и средњоевропским књижевностима*. Уредио: Миодраг Матицки. Београд: Института за књижевност и уметност, 2006, s. 15.

14 Tamže, s. 12.

15 ĐERIĆ, Gordana: *Razvoj stereotipa – multidisciplinarni pristup* (antropološka, socijalno-psihološka, književno-istorijska i imagološka perspektiva), 2009. Dostupné na: www.kas.de/upload/auslandshomepages/serbien/Djeric_pred.pdf [17. 8. 2018].

16 Tamže.

v odlišných disciplínach, prispelo časté objasňovanie buď v negatívnom kontexte, alebo v paušálnej konštatácii, že je všeobecne známe, čo stereotyp je. Stereotyp je na jednej strane dôležitá kognitívna funkcia a komunikačná záležitosť, ale na druhej strane môže byť vnadidlom na zovšeobecnenia, predvídateľný očakávaný spôsob písania (hovorenia) o iných.¹⁷

Etnickým stereotypom ako zdrojom literárnej inšpirácie sa venoval Svetozar Koljević, ktorý si v textoch „vášnivých cestovateľov z konca 19. a zo začiatku 20. storočia“¹⁸ všimol ironické štylizovanie niektorých národných stereotypov. Týmto autorom cestopisných románov nešlo o nadbiehanie čitateľovi a rysovanie negatívnych obrazov o inom, ale o porozumenie rozličným národom a kultúram v kontakte. Koljević vníma daných autorov ako pionierov ironického prístupu k internacionálnym témam a dekonštruktivistov negatívnych stereotypov, vyzdvihuje Henryho Jamesa, Josepha Conrada a Edgara Morgana Forstera, ale zároveň konštatuje paradox „lebo kultúrne, nacionálne a rasové predsudky – stelesnené v stereotypných predstavách, ktoré rôzne spoločenstvá vzájomne pestujú, nie sú len prameňom ich literárnej inšpirácie, ale aj zárukou živého záujmu o ich dieľo“.¹⁹ Dôležitosť a funkcia národných obrazov a stereotypov v procesoch utvárania národov si žiada odideologizovaný výskum, ktorý (nielen vo vedeckom diskurze) relativizuje chápanie národa a jeho jazyka ako objektívne danej jednotky pre štúdium literatúry. Výskum stereotypov v spoločenských vedách i v literatúre má za cieľ prekonávanie nacionalistických predstáv o hodnotovej či estetickej nadradenosti niektorých národov.²⁰

Cestopis ako literárny žáner

Cestopisnú literatúru možno chápať ako druh umenia, ktorý vzniká prepájaním svetov, kulturologických obrazov, ale aj predstáv a stereotypov, ktoré sú výsledkom skúsenostnej, poznávacej a kreatívnej osobnosti autora. Literárne útvary o cestovaní môžu v rôznych bodoch obsahovať spomienky na minulosť, lebo kamkoľvek autor šiel, jeho cesta sa vždy spájala s ním samým, s jeho vedomosťami a spomienkami.²¹ V literárnoteoretických bádaniach cestopis po dlhé obdobie nepredstavoval ucelený žáner, ale vysvetľoval sa ako súčasť, poddruh iných, významnejších literárnych žánrov, najčastejšie románu alebo poviedky. Dôvody dlhodobého teoretického neuchopenia cestopisu súvisia s nemožnosťou zovšeobecnenia jeho vlastností, tiež s dilemami teoretikov, na základe akých charakteristík možno cestopis odlišiť od podobných útvarov, ako sú denník, autobiografia, memoáre, prípadne fejtón/besednica alebo črta. Podľa štúdie Olivera Popovićovej si väčšina teoretikov zvolila kategóriu fikčnosti, resp. nefikčnosti ako kritérium zovšeobecnenia, pričom sa zdôrazňuje dominancia potreby po

17 Tamže.

18 КОЉЕВИЋ, Светозар: Национални стереотипи као извор књижевног надахнућа. In: *Mum*. Главни и одговорни уредник проф. др Томислав Бекић. Нови Сад : Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 1996, s. 423.

19 Tamže, s. 432.

20 <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/autor/20/imagologia> [17. 8. 2018].

21 ЂЕРИЋ, Гордана: Путописање, имагологија и сећање: могућности анализе. In: *Књижевна историја*, роč. 44, 2012, č. 147, s. 469 – 485.

384 nefiktívnej, existujúcej, mimotextuálnej skutočnosti.²² Jan Borm²³ spochybňuje toto kritérium fiktivnosti/nefiktivnosti, argumentujúc prítomnosťou prvkov dokumentárnosti a historických podkladov v beletristických (funkčných) žánroch, podobne prítomnosťou prvkov fikcie či mýtov vo vecnej literatúre.²⁴ V kontexte účasti kategórie fiktivnosti/nefiktivnosti v cestopisnom žánri je podnetný názor Gordany Đerićovej, ktorá uvádza, že cestopis a spomínanie (pamät) zjednocujú súčasnosť a minulosť, a preto nikdy nie sú (ani nemôžu byť) presným obrazom skutočnosti, sú len stopou, ktorú na tvorcovi cestopisu zanecháva nejaká aktuálna realita, zaťažená dejinami.²⁵ V prehľade kritérií žánrového definovania cestopisov sa uvádza aj koncepcia Xenie Polouektovej, ktorá si volí zovšeobecňujúce kritérium prezentácie skutočnosti a jej poetickej a/alebo politickej efektivity či sily. Pre žánrovú charakteristiku cestopisu sú podnetné tiež názory Jacquesa Derridu, ktorý spochybňuje samotný princíp klasifikácie pre ilúziu čistoty tvarov. Ako kritérium klasifikovania žánrov Derrida uvádza princíp rozhodovania, ktoré žánrové prvky treba zanedbať, aby sme určitý tvar mohli zaradiť do skupiny. Podľa jeho mienky sú žánre kontaminované útvary, takže jeden text obsahuje vlastnosti viacerých žánrov a zároveň ako celok nepatrí ani jednému.²⁶

Práve forma cestopisnej literatúry si v posledných desaťročiach vyžiadala – rovnako ako výskum naratívnych štruktúr, stratégií a štýlov – interdisciplinárny bádateľský prístup. K revalorizácii žánru cestopisu, jeho tranzícií z pozície literárneho okraja do centra záujmu, prispela od šesťdesiatych rokov 20. storočia imagológia a neskôr postkoloniálne štúdiá. Z postkoloniálnych štúdií konkrétne texty Edwarda Saída prostredníctvom knihy *Orientalizmus* (1978) a potom aj kritického čítania niektorých Saidových konštatácií vo výskumoch bulharskej teoretičky Marie Todorovej. Pre krajiny Balkánu a interpretáciu cestopisnej literatúry o juhovýchodnej Európe majú veľký význam analýzy M. Todorovej v knihe *Imaginarni Balkan* (2006).²⁷ Todorova v nej uvádza kľúčový pojem „balkanizmus“, ktorý definuje ako „špecifický diskurz určujúci postoje voči Balkánu a konanie voči nemu (...), ako stabilný systém stereotypov (...), ktorý umiestňuje Balkán do kognitívneho zveráka“.²⁸ Todorova pritom identifikuje cestopisy (popri politickej esejistike a akademickom novinárstve) ako žánre, ktoré predstavujú tie najdôležitejšie prostriedky šírenia balkanizmu.

22 POPOVIĆ, Olivera: *Putopis: od rubnog žanra do generatora novih književnih teorija*, 2013. Dostupné na: https://www.academia.edu/5220408/Putopis_od_rubnog_%C5%BEanra_do_generatora_novih_knji%C5%BEevnih_teorija [17. 8. 2018].

23 BORM, Jan: Defining Travel: On the travel book, travelwriting and terminology. In: HOOPER, G. – YOUNGS, T. (ed.): *Perspectives on Travel Writing, Studies in European Cultural Transition*. Burlington, 2004.

24 Bližšie in Popović, c. d.

25 Ђерић, c. d., s. 478.

26 Bližšie in Popović, c. d.

27 Uvádzame rok druhého, doplneného vydania srbského prekladu knihy Marie Todorovej *Imaginarni Balkan*. Prvé vydanie vyšlo 1999 v edícii Biblioteka XX vek, redaktor Ivan Čolović, preklad z angličtiny A. B. Vučen a D. Starčević.

28 TODOROVA, Marija: *Imaginarni Balkan*. Beograd : Biblioteka XX vek, 2006, s. 54 – 55.

Aj v slovenských genologických výskumoch boli cestopisné žánre dlho na okraji záujmu, hoci texty s tematikou cestovania boli v slovenskej literatúre bohaty zastúpené. Tvarovú pestrosť textov o cestovaní potvrdzuje aj slovenská dobová tlač druhej polovice 19. storočia a začiatku 20. storočia (*Národné noviny, Slovenské pohľady, Dennica, Živena, Slovenský týždenník*),²⁹ v ktorej nachádzame cestopisy, črty, besednice ako aj poviedky obsahujúce spomienky z cestovania. Opis cesty, spravidla po cudzej krajine, prípadne po viacerých krajinách, s postrehmi a informáciami, resp. s úvahami o geografických, etnických či historických realitiách a osobnostiach, sa v cestopisnej literatúre podáva dokumentárne, beletristicky a publicisticky, prípadne prelínaním všetkých uvedených prvkov. Cestopisné texty od najstarších čias do prvej polovice 20. storočia sa v slovenských literárno-vedných štúdiách charakterizovali primárne ako prózy.³⁰ V monografii Jozefa Mistríka o žánroch vecnej literatúry je cestopis charakterizovaný ako hraničný žánr: „Uplatňovanie dvoch základných literárnych hľadísk (hľadisko vecnej a hľadisko umeleckej literatúry) spôsobuje, že cestopis patrí k prechodným útvarom medzi vecnou a umeleckou literatúrou.“³¹ Aj v ďalších genologických štúdiách, ako uvádza Peter Valček, sa píše, že slovenská literárna veda „intuitívne alebo odôvodnene“³² považuje cestopis za dokumentárne spoľahlivý a zatrieduje ho do literatúry faktu. V *Slovníku literárnovedných termínov* sa tvrdí, že cestopis, na základe zovšeobecnenia základných znakov literárnych diel tohto druhu, tvoria iba diela, ktoré nemožno z istých príčin priradiť k žánrovým formám umeleckej prózy v pravom zmysle slova. Jednou z príčin býva prevaha vecných informácií a faktov o krajine a ľuďoch pred líčením subjektívnych dojmov autora. Cestopis sa žánrovo určuje ako prechodný tvar medzi vecnou a umeleckou literatúrou.³³ Na druhej strane česká *Encyklopédia literárnych žánrov* od Dagmar Mocnej a Josefa Peterku definuje cestopis ako prózu „zachycujúci putování objavovaným zemepisným priestorom,“ ktorá hovorí o „kulturně civilizačním napětí“,³⁴ vďaka ktorému vždy dochádza ku komparácii navštívenej krajiny a autorovej domoviny. Autor tak vyjadruje svoje postoje voči novým poznatkom, ktoré vychádzajú z kultúry, výchovy a hodnotového systému.

Zlatko Klátik sa v monografii o cestopisnom žánri *Vývin slovenského cestopisu* (1968) podrobne venoval dejinám a premenám cestopisu v slovenskej literatúre a všimol si jeho nerovnomerné premeny v dlhej historickej kontinuite.³⁵ Podľa jeho interpretácie cestopis spĺňa dve funkcie: podáva informáciu o objektivnom svete a súčasne je aj evokáciou psychologickéj a intelektuálnej skutočnosti

29 Pozri Bibliografia slovenského cestopisu. In: KLÁTIK, Zlatko: *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, s. 437 – 449.

30 Napríklad v monografii Zlatka Klátika *Vývin slovenského cestopisu*, čomu sa podrobnejšie venujeme nižšie.

31 MISTRÍK, Jozef: *Žánre vecnej literatúry*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1975, s. 57.

32 VALČEK, Peter: *Slovník literárnej teórie*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2006, s. 47.

33 FINDRA, Ján – GOMBALA, Eduard – PLINTOVIČ, Ján: *Slovník literárnovedných termínov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979.

34 MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef (eds.): *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 75.

35 Klátik, c. d., s. 7.

386 subjektu, pričom podáva správu o „vnútornom priestore“. ³⁶ Samotný priestor sa stáva personálnou kategóriou cestopisu: „autor-rozprávač vstupuje s priestorom do priameho styku, priestor je sám, hrdinom cestopisu.“ ³⁷ Uvedenú reflexiu priestoru vnímame ako produktívnu v zmysle súčasných výskumov priestoru, o ktorých píše napr. Olivera Popovićová: „Výskum cestopisov inicioval rad iných bádateľských záujmov, akými sú zážitky časovo-priestorových vzťahov, uvažovanie o opozíciách centrum – periféria, domu a zahraničia, otázky hraníc, nostalgie, chápanie vyhnanstva, prehodnocovanie identity.“ ³⁸

Prelom 19. a 20. storočia označil Z. Klátik za obdobie vrcholného rozvoja slovenského cestopisu, pričom rozmach cestopisnej prózy vysvetľoval v kontexte otvárania sa spoločnosti a jej (pre)orientácie z romantickej zacielenosti na historizmus na realistický záujem o súčasnosť: „Prelamuje sa uzavretosť slovenskej spoločnosti, jej príslušníci z rozličných pohnútok a s rozmanitým programom cestujú nielen do susedných krajín monarchie, ale temer do všetkých krajín Európy i na iné kontinenty.“ ³⁹ Cestopisy sa začali objavovať na stránkach literárnych časopisov, napr. v *Slovenských pohľadoch* boli umiestnené priamo v ich tzv. „umeleckej časti“. ⁴⁰

Jozef Holúbek: dolnozemský prispievateľ do slovenských časopisov

Slovenské pohľady uverejňovali v danom čase cestopisné texty tiež od slovenských autorov, ktorí sa narodili na vtedajšej Dolnej zemi. Práve do tejto skupiny patril Jozef Holúbek (1883 – 1956), spisovateľ a prekladateľ, povoláním právnik, pochádzajúci z osady Padina v strednej časti južného Banátu vo Vojvodine. Dnes je to už takmer zabudnutý autor, nielen v celoslovenskom kontexte, ale tiež v srbskej Vojvodine. ⁴¹ Údaje o J. Holúbekovi obsahoval *Slovník slovenskej literatúry I. A – H*, pripravený v bývalom Literárnovednom ústave SAV v roku 1979, ktorý sa však nedostal do distribúcie, keďže bol z politických dôvodov zošrotovaný. V následne pripravenej *Encyklopédii slovenských spisovateľov I. – II.* (1984) však jeho meno absentuje. Míchal Harpán v knihe o próze vojvodinských Slovákov *Premeny rozprávania* (1990) sa bližšie zmieňuje o Holúbekovej knihe poviedok *Z temného kúta* (1946). ⁴² Holúbekovej prekladateľskej činnosti sa venoval Ján Jankovič v *Slovníku prekladateľov s bibliografiou prekladov z macedónčiny, srbčiny, chorvátčiny a slovinčiny* (2005). Ten istý bádateľ – J. Jankovič – v monografii *Boje Čiernohorcov a túžby Slovákov (1839 – 1914)* z roku 2004 eviduje aj Holúbekovu cestopisnú tvorbu. S menom J. Holúbeka sa stretneme aj v *Slovníku slovenských pseudonymov* (1944) Jána Vladimíra Ormisa. V súčasných slovníkoch slovenských spisovateľov už J. Holúbek nefiguruje. Takisto

36 Tamže, s. 42.

37 Tamže, s. 49.

38 Popović, c. d.

39 Klátik, c. d., s. 233.

40 Tamže.

41 Personálne heslo o Jozefovi Holúbekovi obsahujú: *Slovenský biografický slovník II., zväzok E – J* (1987, s. 369), *Biografický lexikón Slovenska III, G – H* (2007, s. 539 – 540), *Bio-bibliografický súpis súčasných slovenských spisovateľov z Južoslávie* (ed. Viťazoslav Hronec, Bratislava, 1990, s. 16 – 17).

42 HARPÁN, Míchal: Obrisy realistického rozprávania. In: HARPÁN, Míchal: *Premeny rozprávania*. Nový Sad : Obzor, 1990, s. 54.

o ňom nie je záznam v *Leksikone pisaca Jugoslavije II., Dž – J* (1979). Dôvody možno hľadať v skutočnosti, že Holúbek knižne vydal jedine prózy *Z temného kúta*, ktorými nepodnietil literárny vývin, keďže zostal v poetologických tendenciách srbského realizmu,⁴³ ako knihu recenzne charakterizoval J. V. Ormis.⁴⁴ V danom kontexte súhlasíme s konštatáciou Dany Hučkovej, že „napriek úsiliu ostatných rokov včleniť krajanskú literatúru ako celok do výkladu dejín slovenskej literatúry, súbežne zaznamenávame jav, že mená slovenských dolnozemsých spisovateľov sa pomaly vytrácajú z nových vydání slovníkových príručiek“.⁴⁵

Jozef Holúbek sa narodil v roku 1883 v Padine, v súčasnosti jednej z tridsiatich šiestich lokalít, ktoré obývajú Slováci na území dnešného Srbska. Padina bola osídlená Slovákmi v roku 1806 v regióne vtedajšej Vojenskej hranice (1764 – 1873).⁴⁶ Z rodokmeňa vypracovaného na základe padinskej matriky narodených zisťujeme, že Jozef Holúbek bol príslušníkom už tretej generácie dolnozemsých Slovákov od otca Jána Holúbeka a matky rodenej Poláčkovej a mal štyroch súrodencov.⁴⁷ S manželkou Želmírou (rod. Kállayovou, pôvodom zo Slovenska) nemali deti. Jozef Holúbek absolvoval ľudovú školu v Padine v rokoch 1889 – 1894.⁴⁸ Jeho učiteľom bol Albert Martiš, ktorý tam pôsobil v rokoch 1877 – 1895. V rokoch 1894 – 1897 študoval na gymnáziu v Prešove a v rokoch 1897 – 1898 v Banskej Bystrici.

V slovníkových a lexikografických heslách sa bez bližšej konkretizácie uvádza, že v období 1898 – 1904 absolvoval Holúbek srbské gymnázium v Novom Sade. V danom období v Novom Sade existovalo len jedno šesťročné srbské gymnázium, bola to Srpska velika gimnazija novosadska (Srbské veľké gymnázium novosadské).⁴⁹ Archív Matice srbskej v Novom Sade uchováva v Oddelení starých a vzácných tlačí aj výročné správy o činnosti Srbského veľkého gymnázia novosadského: v správe do školského roku 1903/1904 sa v zozname všetkých študentov eviduje aj Jozef Holúbek, v srbskej podobe mena ako Josif Holubek (takto sa neskôr podpisoval tiež pod preklady do srbského jazyka). Zo správy vidno, že Holúbek bol jediným príslušníkom evanjelického a. v. vierovyznania zo 65 absolventov, medzi ktorými väčšinu tvorili študenti pravoslávneho vierovyznania (niekoľkí boli rímskokatolíci).⁵⁰ Holúbek teda absolvoval to isté gymnázium, na ktorom ako prvý riaditeľ a potom ako profesor pôsobil Pavel Jozef Šafárik

43 HOLÚBEK, Jozef. In: *Slovenský biografický slovník II., zväzok E – J*. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 369.

44 ORMIS, Ján V.: Jozef Holúbek: *Z temného kúta*. In: *Slovenské pohľady*, roč. 63, 1947, č. 2 – 3, s. 157 – 158.

45 HUČKOVÁ, Dana: Slovenská dolnozemsá literatúra na prelome 19. a 20. storočia. In: HUČKOVÁ, Dana: *Kontexty Slovenskej moderny*. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014, s. 113.

46 V knihe *Istorija banatske vojne granice (1764 – 1873). Dejiny banátskej vojenskej hranice 1764 – 1873* Srečka Milekera sa uvádza, že evanjelickí Slováci sa prisťahovali do Padiny v roku 1806 a založili si dedinu.

47 Rodokmeň rodiny Holúbekovej sa začína prvým manželským párom, ktorý prišiel zo Slovenska do Padiny (Đuro Holúbek a Anna, rod. Sax). Vypracoval ho Adam Petráš, padinský matrikár na dôchodku, na základe výpisov z matriky narodených, ktorý ho poskytol pre potreby tejto štúdie. Z rodokmeňa zisťujeme, že Holúbek mal troch bratov (Jána, Michala a Petra) a jednu sestru (Annu, vydatú Chalupovú).

48 HOLÚBEK, Jozef. In: *Slovenský biografický slovník II., zväzok E – J*. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 369.

49 Cit. podľa Encyklopédie Nového Sadu, zv. 6, GAG – DEČ. Pozri *Энциклопедија Новог Сада 6 ГАГ – ДЕЧ*. Главни уредник: др Душан Попов. Нови Сад: Прометей, 1996, s. 84 – 85.

50 Извештај о Српској православној великој гимназији у Новом Саду за школску годину 1903/04. Signatúra Knjižnice Matice srbskej, Oddelenie starých a vzácných tlačí Ађ III 97.

388 v rokoch 1819 – 1833. Správa tiež zaznamenáva mená a mestá pôvodu všetkých absolventov gymnázia, medzi ktorými boli neskorší poprední novosadskí kultúrni a spoločenski dejatelia. V *Encyklopédii Nového Sadu* sa dokonca nachádza reprodukcia fotografie maturitného tabla z daného školského roku 1903/1904, na ktorej je aj fotografia mladého Holúbeka, ktorá doposiaľ nebola evidovaná v literatúre o tomto autorovi. V popise fotografie sa uvádzajú mená absolventov, Holúbekových spolužiakov, neskorších významnejších dejateľov, medzi ktorými sú Dušan Jelesić, Vladan Joikić, Ignjat Pavlas a jediná spolužiačka Ana Mihalčićová.⁵¹ Z uvedených by sme vyzdvihli Dr. Ignjata Pavlasa, s ktorým neskoršie Holúbek študoval a ukončil doktorské štúdiá práva v Budapešti (1912).⁵² Počas štúdií v Novom Sade Holúbek pravdepodobne navštevoval aj svoje rodisko Padinu, kde v tom čase pôsobil ako učiteľ Viliam Figuš-Bystrý (1903 – 1907).⁵³

Po absolvovaní novosadského gymnázia v roku 1904 študoval J. Holúbek právo v Budapešti a získal titul doktora práv (JUDr.). Potom pôsobil ako advokát, štátny úradník, bol aktívny v národnom hnutí, pracoval ako funkcionár slovenských národných spolkov v zahraničí i na Slovensku, tiež ako cirkevný hodnosťár evanjelických zborov. Najprv bol advokátom v Novom Sade (1913 – 1914), po roku 1918 sa presťahoval na Slovensko, bol tajomníkom Národnej rady československej v Liptovskom Mikuláši, v roku 1919 župným radcom pre Spiš, v rokoch 1919 – 1926 podpredsedom Štátneho pozemkového úradu, po roku 1929 bol advokátom v Prahe. Zomrel v Trenčianskych Tepliciach.⁵⁴

Do rodiska chodieval, o čom existujú písomné záznamy. To, ako si ho občania vážili, dokladá napr. kratučký zápis v slovenskom vojvodinskom týždenníku *Národná jednota* z roku 1930, kde sa v rubrike Chýrnik uvádza: „Vzácná návšteva v Padinej. Po tieto dni zdržiaval sa v Padinej p. Dr. Jozef Holúbek padinský rodák, t. č. advokát v Prahe.“⁵⁵ Zaznamenaná návšteva rodiska bola však späť s konkrétnym činom, lebo 16. septembra 1930 kúpil J. Holúbek v Padine rodinný dom so záhradou a dvorom, ktorý bol úradne zaevidovaný v katastrálnych

51 Гимназије. In: *Енциклопедија Новог Сада 6 ГЛГ – ДЕЧ*. Главни уредник: др Душан Попов. Нови Сад : Прометеј, 1996, s. 84 – 85.

52 Dr. Ignjat Pavlas bol advokát, kultúrny a národný dejateľ, predseda Sokolskej spoločnosti. Po absolvovaní doktorských štúdií práva v Záhrebe a v Budapešti v roku 1912 pôsobil v Novom Sade do roku 1942, keď bol zavraždený počas novosadskej razie. Bol predsedom Veľkého národného zhromaždenia v roku 1918, keď bola Vojvodina pripojená ku Kráľovstvu Srbov, Chorvátov a Slovincov. Vďaka Pavlasovmu úsiliu bol vybudovaný Sokolský dom v roku 1936 v Novom Sade, ktorý existuje aj dnes ako Divadlo mladých na ulici Ignjata Pavlasa č. 4. Dr. Ignjat Pavlas bol vedúcim (starešinom) novosadského Sokolského domu od roku 1936. Bližšie v: *Енциклопедија Новог Сада 18 НОМ – ПАВ*. Главни уредник: др Душан Попов. Нови Сад : Прометеј, 2001, s. 263 – 265.

53 Viliam Figuš-Bystrý (1903 – 1907), slovenský hudobný skladateľ, pedagóg a autor prvej slovenskej opery *Detvan*. Bol aj kantorom v padinskom cirkevnom zbore, zbieral ľudové piesne, upravoval ich pre spev a klavír, komponoval nové skladby. Informácia o padinskom pôsobení dostupná na: <http://www.slovackizavod.org.rs/kultura-i-sira-javnost/kulturna-mapa/mesta/padina> [17.8.2018].

54 HOLÚBEK, Jozef. In: *Slovenský biografický slovník II., zväzok E – J*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 369.

55 *Národná jednota*, 20. septembra 1930, číslo 76, s. 3.

dokumentoch dňa 26. septembra 1930.⁵⁶ Tento dom následne odovzdal a daroval obyvateľom Padiny na účely zriadenia ľudovej knižnice, ktorú im venoval.⁵⁷

J. Holúbek bol literárne najčinnjší počas štúdií, už ako šesnásťročný písal a publikoval poéziu v prílohe časopisu *Obzor*. Ako prozaik sa predstavil cestopisnými textami o Čiernej Hore. Prekladať začal počas štúdiá na gymnáziu v Novom Sade, išlo o preklady Kukučínových próz *Regrúti* a *Máje* – uverejnil ich v rokoch 1901 a 1903 v týždenníku *Brankovo kolo*, ktorý vychádzal v Srijemských Karlovciach.⁵⁸ Na Slovensku vyšiel jeho preklad zo srbčiny – próza Stevana Sremca *Pop Tíra i Pop Spíra* (1943, 1947), v Novom Sade zas preklad z poľštiny do srbčiny románu Henrika Sienkiewicza *Na vedroj obali* (1903). Prekladal aj úryvky z diel ruských realistov, Tolstého a Turgenjeva, tiež zo srbčiny do češtiny.⁵⁹ Za Holúbekov najvýznamnejší preklad do slovenčiny sa považuje preklad srbskej ľudovej epickej skladby *Smrť matky Jugovičov* (1902) v *Slovenských pohľadoch*, o ktorom J. Jankovič napísal, že to bol „v tomto období jeden z mála básnických prekladov z južnoslovanských literatúr“.⁶⁰ Afinity k prekladu poézie sa prejavili aj v cestopisných textoch, ktorých súčasť tvorí niekoľko prekladov veršov básnikov a jednej pohrebnej piesne.

Cestopisné prvky obsahujú štyri jeho texty, pričom v nich ide aj o širšie kulturologické obrazy odhaľujúce špecifický kultúrny kontext, pohľad na iný národ a vlastné spomienky, ktoré sú výsledkom autorských presunov v priestore.

Holúbekove cestopisné texty sú síce tematicky podobné, ale formálne a tvarovo sa odlišujú. K cestopisom (neskôr označovaným ako črty) *Cesta na Čiernu*

56 Имовни лист. Број 2732. Падина. Ide o výpis z pozemkových kníh č. 2732 poskytnutý zo Služby katastra nehnuteľností v Kovačici dňa 28. augusta 2018.

57 V zborníku prác o Padine sa nachádza text Martina Širku o J. Holúbekovi, v ktorom sa píše, že Holúbek v polovici tridsiatych rokov 20. storočia kúpil pozemok v strede osady a dal vybudovať dom. Cit. podľa ŠIRKA, Martin: Dr. Jozef Holúbek. In: *Padina 1806 – 1996*. Padina : Miestny odbor Matice slovenskej v Padine, 1996, s. 194. Túto skutočnosť dokladajú úradné záznamy Služby katastra nehnuteľností v Kovačici: výpisy z pozemkových kníh (pozri predchádzajúcu poznámku), z Evidenčného listu o majetku (srb. Imovni list) a Listu vlastníctva (srb. List vlasništva). Vo výpise z pozemkových kníh č. 2732 sa pod topografickými číslami 1781 a 1782 uvádza, že Holúbek kúpil záhradu a dom s dvorom, zapísané je číslo pozemku majiteľa a adresa nehnuteľnosti. Uvedená je aj presná adresa bydliska J. Holúbeka v Prahe, kde v tridsiatych rokoch pôsobil ako advokát a odkiaľ do Padiny pricestoval so zámerom kúpiť dom a darovať ho rodákovi. O ďalších osudoch domu vypovedajú takisto úradné záznamy: z úradného výpisu z pozemkových kníh zisťujeme, že J. Holúbek predal dom v Padine v roku 1946 lokálnemu družstevnému spoločenstvu, čo vlastne bolo tichým znárodnením majetku. Podľa písomných svedectiev a spomienok občanov v Holúbekovom dome zriadili najprv štátny obchod, v osemdesiatych rokoch 20. storočia v ňom bola zdravotná ambulancia, po nej opäť štátna predajňa atď. Niekdajší dom Jozefa Holúbeka dodnes existuje v centre osady a aktuálne je v súkromnom vlastníctve. Dostupné na: www.katastar.rgz.gov.rs/KnWebPublic [22.8.2018].

58 V encyklopedických zdrojoch nie sú uvedené správne publikačné údaje týchto prekladov. V *Slovenskom biografickom slovníku* sa uvádza, že Holúbek ich publikoval v *Brankovom kole* v rokoch 1902 – 1904. V skutočnosti preklad Kukučínových *Regrútov* vyšiel v roku 1901, *Máje* vychádzali na pokračovanie v roku 1903. Na konci štúdie uvádzame presné bibliografické údaje oboch prekladov.

59 O prekladateľskej činnosti Jozefa Holúbeka písal dôkladne Ján Jankovič in JANKOVIČ, Ján: *Slovník prekladatelů s bibliografiou prekladů z macedónčiny, srbčiny, chorvátčiny a slovinčiny*. Bratislava : Veda; Bratislava : Jaga, 2005, s. 84.

60 Jankovič, c. d.

390 Horu a Na Čiernej Hore,⁶¹ pod ktoré sa podpísal ako Jozef Holúbok, čo zaevidoval aj Ján V. Ormis v *Slovníku pseudonymov*,⁶² sa pričleňuje krátka próza Ivana s podtitulom *Rozpomienka na Čiernu Horu*. Bola publikovaná v *Dennici* v roku 1906 a tematizovala už reminiscencie na cestu do Čiernej Hory.⁶³ Opis cudzej krajiny s prevahou prvkov symbolickosti a dialogickosti ako svojrázne videnie slovinskej krajiny okolo Triglavu obsahuje štvrtý Holúbekov cestopisný text *Na Triglave*, ktorý vyšiel v rubrike Besednica v *Slovenskom týždenníku* v roku 1907.⁶⁴ Z. Klátik uvádza, že besednice v *Národných novinách* boli v podstate cestopisné črty.⁶⁵

Jediná kniha, ktorú vydal – *Z temného kúta* (1946) – prináša dve poviedky, v ktorých prostredníctvom spomienok na detstvo a rodný kraj zaznamenáva svoje videnie rodiska a spomienky na región vojenskej hranice, inak v slovenskej literatúre málo tematizovaný. Michal Harpáň v tejto súvislosti napísal, že Holúbekove prózy „vyušťujú do typologických priestorov exotiky, v ktorej sa prelínajú prvky realistického ozvlášťňovania s prvkami romantizujúceho ponímania znázorňovanej skutočnosti“.⁶⁶ Próza obsahuje etnografické prvky a citlivý materiál spomienok, ktoré sú výsledkom autorovej zmeny miesta (vystahovanie sa z rodiska, pobyt na Slovensku, potom aj v Česku), čím sa pozornosť výskumu môže usmerniť na „(trans)individualitu pamäti“,⁶⁷ ako aj na echo kolektívneho a prerozprávaneho, ktoré sa prejavujú v osobnom zážitku.

Kontext, stereotypy a obrazy o Čiernohorcoch v cestopisoch Cesta na Čiernu Horu a Na Čiernej Hore

Cestopisy J. Holúbeka o Čiernej Hore možno analyzovať na pozadí teoretických východísk o stereotypoch a predstavách o iných, najmä s ohľadom na zistenie Zorana Konstantinoviča, že obraz o inom, cudzom a nevlastom nevyhnutne prezentuje aj obraz o osobe, ktorá pátra po inom, cudzom a nevlastnom.⁶⁸ V rokoch 1902 a 1903, keď boli cestopisné prózy *Cesta na Čiernu Horu* a *Na Čiernej Hore* publikované, bol J. Holúbek, ako už bolo uvedené, študentom Srbského veľkého gymnázia v Novom Sade. Ako cestopisy sú zaznamenané v bibliografickej

61 HOLÚBOK, Jozef: Cesta na Čiernu Horu. In: *Slovenské pohľady*, roč. 22, 1902, č. 11, s. 651 – 667. HOLÚBOK, Jozef: Na Čiernej Hore. In: *Slovenské pohľady*, roč. 23, 1903, č. 2, s. 123 – 125. HOLÚBOK, Jozef: Na Čiernej Hore. In: *Slovenské pohľady*, roč. 23, 1903, č. 3, s. 175 – 178. HOLÚBOK, Jozef: Na Čiernej Hore. In: *Slovenské pohľady*, roč. 23, 1903, č. 4, s. 231 – 237. HOLÚBOK, Jozef: Na Čiernej Hore. In: *Slovenské pohľady*, roč. 23, 1903, č. 5, s. 261 – 266.

62 J. V. Ormis popri pseudonymy Jozef Holúbok eviduje aj ďalšie Holúbekove pseudonymy: Cirkevnik, J. H., Pritomný. Cit. podľa ORMIS, Ján V.: *Slovník slovenských pseudonymov*. Martin : Slovenská národná knižnica, 1944, s. 18.

63 HOLÚBOK, Jozef: Ivana. In: *Dennica*, roč. 9, 1906, č. 1, s. 21 – 25.

64 HOLÚBOK, Jozef: Na Triglave. In: *Slovenský týždenník*, roč. 5, 1907, č. 28, s. 2 – 3; č. 29, s. 2 – 3. K tejto téme pozri HUČKOVÁ, Dana: „Medzi bratmi slovinskými“ : cestopisné črty a reportáže zo Slovenska v slovenských novinách na začiatku 20. storočia. In: SEVŠEK ŠRAMEL, Špela – PALLAY, Jozef (eds.): *Sedemdeset let slovistiky v Ljubljani: Posvečeno Andreju Rozmanu*. Ljubljana : Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2017, s. 180 – 188.

65 Klátik, c. d., s. 233.

66 Harpáň, *Premeny rozprávania*, c. d., s. 54.

67 Preberáme syntagmu Gordany Đeričovej zo štúdie Путописање, имагологија и сећање: могућности анализе. Pozri ЂЕРИЋ, c. d., s. 474.

68 Bližšie v poznámke č. 14.

prílohe monografie Z. Klátika Vývin slovenského cestopisu (1968).⁶⁹ Stručne ich charakterizoval aj Michal Harpán v knihe *Premeny rozprávania* (1990) a tiež v časopisecky vydané štúdiu *Slovenskí vojvodinskí spisovatelia v Slovenských pohľadoch (1881 – 1916)*.⁷⁰ Väčší priestor daným cestopisom venoval Ján Jankovič v monografii *Boje Čiernohorcov a túžby Slovákov (1839 – 1914)*, ktorý Holúbekove texty vníma v kontexte deskripcie slovensko-čiernohorských a širšie slovensko-juhoslovenských vzťahov.⁷¹

K analýze Holúbekových cestopisov môžeme pristúpiť z viacerých smerov. Identifikujeme v nich hladinu stereotypov, dokumentárnych historických záznamov, štylizované a lyrické pasáže, úvahové časti a intertextuálne vsuvky. V oboch cestopisných textoch dané hladiny nerušene splyvajú, kontinuálne sa striedajú v prirodzenom naratívnom rytme autora-rozprávača, sledujú pulz jeho cesty. Spolu s Holúbekom sa posúva v priestore aj čitateľ, ktorý vďaka obrazným štylistickým prostriedkom a rozprávačským, dialogickým, opisným postupom a citačným reláciám získava možnosť priam živého kontaktu s priestorom cestovania. Na rozdiel od cestopisných záznamov niektorých iných dolnozemskejších autorov, ktoré boli publikované v dobovej tlači, Holúbekov cestopis odhaľuje spisovateľský naturel autora. Napríklad cestopisné texty Emila Kolényho *Z Banátu do Segedínu* (1893) a *Reminiscencie z tohtoročnej mojej cesty* (1901), uverejnené v *Slovenských pohľadoch*, sú vecnejšie, popisnejšie, bez rozsiahlejších lyrických pasáží, čím majú bližšie k vecnému než k beletristickému žánru. Na druhej strane, cestopis *Od Dunaja cez Bospor k Baltu* (1906) Jána Kvačalu, známeho kmeniológa pôvodom z Báčskeho Petrovca, obsahuje menej beletristických prvkov, ale je štylisticky bohatý – z cestopisu vidno, že autor popri historických a spoločenských vedomostiach má aj bohatú slovnú zásobu, ktorú s ľahkosťou využíva. Kvačalov štýl obohacujú miestami latinské citáty, napríklad z Ovídia, ktoré sú vo funkcii komentárov alebo pointy. U Holúbeka sa dokumentárne prvky striedajú so subjektívnym prežívaním priestoru a intertextuálnymi vsuvkami, ktoré obohacujú obraznosť a sociologicko-kultúrnu zložku textu.

Na začiatku cestopisu Cesta na Čiernu Horu autor-rozprávač odhaľuje motiváciu a priamy podnet cestovania do Čiernej Hory:

„V čom kto núdzu trpí, toho je najžiadostivejší; hladný sníva o chlebe, a Slovák – o slobode. Nuž ja som tak zatúžil po slobode, „sta jeleň po vode živej.“ (...) ja som ju skôr chcel len vidieť v úplnej jej prostote, ako ju sám Pán Boh na svet dal. Preto som zatúžil za slobodnou, junáckou Čiernou Horou. (...) V krátkosti: ja som sa vybral po skúškach z Nového Sadu na cestu do Čiernej Hory, pozval ma tam môj spolužiak Černohorec. ... Pohl som sa 25. júna s troma spolužiakmi Černohorci z Nového Sadu vlakom.“⁷²

69 Klátik, c. d., s. 440. Klátik eviduje dva Holúbekove cestopisy uverejnené v *Slovenských pohľadoch*. „Besednicu“ Na Triglave ani prózu Ivana, *Rozpomienky z Čiernej Hory* neuvádza v kontexte cestopisného žánru.

70 M. Harpán charakterizuje Holúbekov autorský štýl slovami, že „pútavým beletristickým spôsobom vykresľuje prostredie a ľudí“. Oba texty uvádza aj v dodatku štúdie, v súpise prác všetkých vojvodinských autorov, ktorí publikovali v *Slovenských pohľadoch*. Cit. podľa HARPÁN, Michal: Slovenskí vojvodinskí spisovatelia v Slovenských pohľadoch (1881 – 1916). In: *Nový život*, roč. 69, 2017, č. 3 – 4, s. 40, 42.

71 JANKOVIČ, Ján: *Boje Čiernohorcov a túžby Slovákov (1839 – 1914)*. Bratislava: Jaga, 2004, s. 93.

72 Holúbek, Cesta na Čiernu Horu, c. d., s. 651 – 652.

V úvodných častiach textu sa stretáme so stereotypom o Čiernej Hore ako krajine slobody, junáctva a dobrých mravov,⁷³ ktorý Holúbeka motivoval k jej bezprostrednejšiemu spoznaniu. Začiatkom 20. storočia bola Čierna Hora slobodným a nezávislým štátom, ktorý vystupoval pre iné, neslobodou vyčerpané slovanské národy ako ideál a zároveň ako inšpirácia k tvorbe. Junáctvo a mravy Čiernohorcov Holúbek poznal tak z ľudovej a autorskej tvorby, ktorú čítal, prekladal a zaradil tiež do cestopisu, ako aj z rozprávania niektorých spolužiakov na gymnáziu v Novom Sade.⁷⁴ Na cestu sa veľmi tešil: „*Môžete si predstaviť moju radosť, keď sa mi poskytla príležitosť navštíviť Čiernu Horu, ten chrám dobrých mravov a oltár slobody.*“⁷⁵ Už konštatácia vyjadrená v túžbe po priamom spoznaní kultúry, tradície a slobody iného štátu v „úplnej jej prostote“ naznačuje záujmy autora, ktoré nie sú idealizujúce, ale reálnejšie a turistické. Autorove zábery korešpondujú s opisom dobového spoločensko-duchovného ovzdušia na Slovensku, resp. v Hornom Uhorsku, ktorý podal Z. Klátik.⁷⁶

Cesta na Čiernu Horu sa začína opisom prostredia vojvodinskej Báčky, Srijemu, spomínajú sa Petrovaradínska pevnosť, Fruška Hora, Srijemske Karlovice. Už pri prvých opisoch niektorých geografických reálií možno sledovať Holúbekov umelecký štýl a lyrizačné postupy, pri ktorých využíva najviac metaforu a prirovnanie: „*Krásna je to jeho kytká! [má na mysli Frušku Horu, pozn. M. Š. S.] Ale najkrajší kvietok v nej je istotne Stražilovo, ktoré Branko Radičević, mladý básnik srbský, vmestil medzi najjasnejšie hviezdy svojim ‚Ďáckim rastankom‘.*“⁷⁷ Niektoré pasáže sú faktografické, uvádzajú sa historické a kulturologické poznatky, čo napovedá o Holúbekovej rozhladenosti a potrebe informovať (vzdelat) svojho čitateľa:

„*O chvíľu sa vlak priblížil Karlovciam. Zďaleka upozornení sú cestovatelia na krásny, veľký nový dom byzantského slohu, na ktorom sa skveje nápis: Srpska pravoslavna bogoslovska seminarija. Dal to vybudovať patriarch Branković pre srbský národ; oboval na to 400.000 zl. Ďalej vidno patriarchovu úhladnú residenciu, nový Národný Dom a srbské gymnázium.*“⁷⁸

Príchodom do Chorvátska Holúbek sa zastaví pri pomníku bána Jelačića na záhrebskom námestí, čím nepriamo pripomína kontext účasti chorvátskeho baróna v dejinách Slovákov v revolučných rokoch 1848/1849. V danej časti cesty sa k autorovi a jeho spolužiakom pripojili chorvátski spulucestujúci, pri opise ich rozhovorov evidujeme heterostereotyp o Srboch a Chorvátoch a ich nevyhnutnom politizovaní: „*Kde sa zídu Srbi a Horvati, tam je nevyhnutné politizovanie.*“⁷⁹

73 Tamže, s. 651.

74 V zozname študentov novosadského gymnázia z roku 1903/1904 sa uvádzajú ich bydliská, čím je možné identifikovať mená spulucestujúcich v Holúbekovom cestopise.

75 Holúbek, Cesta na Čiernu Horu, c. d., s. 651.

76 Bližšie v poznámke 40.

77 Holúbek, Cesta na Čiernu Horu, c. d., s. 652. V uvedenej citácii si všímame, ako Holúbek zapísal názov básne Branka Radičevića „Ďáckim rastankom“: názov nechal v srbčine, zapísal ho však slovenským pravopisom, použil diakritické znamienka, mäkčeň na D a dlžeň na a. Názov v srbčine by mal byť zapísaný takto: Đački rastanak. Predpokladáme, že autor chcel, aby slovenský čitateľ správne prečítal (a vyslovil) názov básne.

78 Tamže.

79 Tamže. Srbskú ideu v cestopise zastupovali čiernohorskí spulucestujúci.

Autor zaujal polohu „*neutrálneho kontrolóra*“, ⁸⁰ poznamenajúc však, že chorvátska mládež pozná lepšie slovenské pomery a viac sa o ne zaujíma. Politizovanie cestujúcich vyvrcholilo hádkou, ktorá sa ukončila bratským podaním rúk „čier-nohorsko-horvatsko-slovenských“, ⁸¹ čo ukazuje Holúbekovu potrebu obsadenia pozitívneho pólu a zmierlivého tónu. V pokračovaní cestopisu zaujme opis prístavného mesta Rijeka, autorovo prvé stretnutie s morom a jeho nadšenie (mladickú zvedavosť a „*suchozemský*“ pôvod odráža napr. moment ochutnania morskej vody). V Rijeke bolo počuť množstvo jazykov a Holúbekov záznam svedčí o cite pre kultúrnu a jazykovú rozmanitosť: „*Prístav je živý, vždy dochodia a odchodia lode. V zástupoch, hemžiacich sa okolo lodí, znie najviac jazyk taliansky, vedľa neho srbsko-horvatský, ale možno čuť všetky európske jazyky v tej trme-vrme.*“ ⁸² V Rijeke autor rešpektoval obyčaje prímorských obyvateľov „*vychlípal pätnásť ustríc*“ ⁸³ (surových), popísal rybí trh, pavilón južného ovocia a kúpanie v mori, čo opäť potvrdzuje turistický záujem a otvorenosť voči novému a neznámemu. Cesta loďou z Rijeky a mohutné more ho inšpirovali k myšlienkam o pomínutelnosti, čo poetologické postupy v cestopise obohatilo o reflexívnu zložku:

„*Lod' sa pohla, Rijeka začínala miznúť, i vyšli sme zo zálivu Quarnero. Čas sme mali krásny; morskú tíšinu prerušoval iba tichý vetrík a melancholické žblnkotanie vody pod kolami lode. Ja som zastal na predok a tam obdivoval som snehobiele peny, ktoré zarytý pysk lode vyhadzoval pred seba do výšky niekoľko metrovej. Díval som sa na roztrieskanú, rozstrapkanú vodu, z ktorej biely hrozď chvíľami zdvihol sa až ku mne, hore na palubu, a zase padol, zmizol v nenásytnom mori; díval som sa a videl som – osud ľudský.*“ ⁸⁴

Súčastou rozprávania sú aj autoreferenčné zložky: „*Medzitým sa zvečeri-lo. Nejdem opisovať západ slnca, ani more pod večer, opísali to už mnohí básnici, a ja by som tu bol len fušerom.*“ ⁸⁵ Táto poloha text odľahčuje a obohacuje ho o prvok rozprávačskej bezprostrednosti.

Príchod do Čiernej Hory Holúbek podáva opisom rakúskej pevnosti v Körtorskom zálive, cez autostereotyp o prostodušnom junáckom bokelskom ľude, ktorý ilustruje prvou intertextuálnou vsuvkou – citátom veršov „*kňaza Nikolu*“. ⁸⁶ Citát uvádza v origináli a v poznámke pod čiarou i vo vlastnom preklade do slovenčiny. Túto i ďalšie intertextuálne vsuvky identifikoval J. Jankovič: sú to verše Nikolu Petrovića Njegoša, ⁸⁷ nasleduje poézia Petra Petrovića Njegoša, guslarova „*pieseň na oslavu Nikolu I., tiež úryvok z Pavlinovićej básne o Čiernej Hore*“. ⁸⁸ V básni sa ospevuje Boka ako kolíska junáka aj robotníka. V pokračovaní podáva opis mesta Herceg Novi, pričom cituje Njegošove verše z *Horského venca* (*Gorski vjenac*) v origináli,

80 Tamže.

81 Tamže.

82 Tamže, s. 654.

83 Tamže.

84 Tamže, s. 656.

85 Tamže, s. 655.

86 Tamže, s. 657.

87 Jankovič, *Boje Čiernohorcov...*, c. d., s. 12.

88 Tamže.

394 ponechávajúc básnikov autentický rytmus a znenie veršov. Intertextuálna vsuvka ilustruje kolorit a melódiu jazyka, rozširuje kultúrny obraz o autentickú literárnu zložku. Holúbek Njegošove verše v pokračovaní „prekladá“ opisne a vysvetľuje viackultúrnu minulosť Čiernej Hory, spätú s bojmi proti Veneciánom (Benátčanom) a Turkom. Nasleduje opis Kotoru a nad ním sa dvíhajúcej hory Lovćen, ktorú prirovnáva k zbrani Čiernohorca. Takto prostredníctvom lyrizácie zapája autostereotyp o bojovom národe. Naráciu chronologicky usmerňuje k opisu cesty na koči cez horu Lovćen (štyri hodiny hore, potom ešte tri hodiny dolu z Lovćena) do Cetinja a spestruje ju postrehmi o ľuďoch. Prirovnáva Čiernohorky k ženám z jeho domáceho prostredia: „*Stretávali sme Černohorky, ženy, devy, i chlapov na somároch, koňoch a mulách. Ja som sa veľmi zadivil, keď som videl ženské na koňoch a somároch; vidno sice i u nás podobné amazonky, ale tieto robia to zo športu, tamtie z núdze.*“⁸⁹ Obraz o Čiernohorcoch dopĺňa opisom návštevy hostinca v mestečku Njeguše a miestnym pohostením, spomína chýrečný čiernohorský kozí syr a dalmatínske červené víno, dobrosrdečného hostinského, zvedavého na život v Európe. Steny v hostinci boli ovešané obrazmi čiernohorských kniežat Nikolu a Danila; bratstvo so Srbmi ilustrovali obrazy Hajduk Veljka a starinu Novaka.⁹⁰ Na stenách viseli pištole, flinty a gusle,⁹¹ symboly autosterotypu o bojovnosti a hrdinskosti. Silný čiernohorský patriotizmus vykreslil Holúbek opäť citačnou vsuvkou, uvádzaním guslarovej piesne na oslavu Nikolu I. v origináli, bez sprievodného prekladu, ako ďalší autentický záznam pôvodného jazyka, kultúry, ale aj pátosu oslavovania minulosti. Následne sa zameral na dokumentárnejší popis dynastie Petrovičovcov, ktorá pochádzala z mestečka Njeguši. Poznatky o panovníckej rodine možno vnímať v kontexte vecnosti žánru. Autor podáva údaje popisne, bez idealizovania a štylistického prifarbenia. Spomína krvavú pomstu, ktorá mala v Čiernej Hore silnú tradíciu: nevraživosť medzi znepriatelenými rodinami vysvetľuje napr. odkazom na existenciu viacerých chrámov v malom meste, aby sa nepriatelia nemuseli modliť v jednom spoločnom chráme. Na ceste do Cetinja autor spoznal dedinku Bajice, v ktorej sa narodil patriarcha Arsenije Černojevič, vodca národov pri ich sťahovaní do Uhorska, čo Holúbek v cestopise aj spomína. Pred vstupom do Cetinja Holúbek cituje úryvok z básne Mihovila Pavlinoviča⁹² o Čiernej Hore. Cestopisný prvok porovnávania cudzieho kraja s domácim Holúbek použil, keď geografickú polohu Cetinja prirovnal k polohe Martina na Slovensku. Opisu Cetinja sa venuje podrobne, predstavuje panovnícky palác, inštitúcie moci, kasárne, vojakov. Cesta pokračovala ďalej, do čiernohorských vrchov, kde cestovateľom nad hlavami „*vyčnievali vysoké skaly, a po nich sa štverali kozy*“.⁹³ Holúbek podobným striedaním lyrických a vecných pasáží opisuje ľud, obyčaje, geografický priestor Čiernej Hory. Pováčšine pozitívne obrazy o čiernohorskom prostredí a národe naruší drobná epizóda o sociálnej situácii, vykreslená cez obraz

89 Holúbek, Cesta na Čiernu Horu, c. d., s. 659.

90 Hajduk Veljko Petrovič (1780 – 1815), junák prvého srbského povstania; starina Novak (1530 – 1601), srbský národný hrdina, hajdúch, vyznamenal sa v boji proti Turkom.

91 Gusle sú južnoslovanský ľudový jednostrunový nástroj na sprevádzanie spevu, guslari sú známi najmä u Srbov a Čiernohorcov.

92 Mihovil Pavlinović (1831 – 1887) bol chorvátsky politik a literát, napísal báseň o Čiernej Hore, ktorá vyjadruje čiernohorské národné symboly a patriotizmus.

93 Holúbek, Cesta na Čiernu Horu, c. d., s. 664.

dievčata, ktoré na chrbte nieslo ťažké drevo, aby ho predalo za šesťák, na čo potrebovalo niekoľkohodinovú chôdzu s ťažkým bremenom z domu do domu.

Druhý cestopisný text *Na Čiernej Hore* vyšiel v roku 1903 na štyri pokračovania takisto v *Slovenských pohľadoch*. Začína sa priam kulturologickým opisom života čiernohorskej rodiny. Išlo o rodinu autorovho kamaráta, ktorého v prvom cestopisnom texte pomenoval Mihajlo. Holúbek dôkladne opisuje patriarchálne, tzv. čiernohorské bratstvo, čiže život všetkých bratov s rodinami v spoločnom dome. Pri opise kontaktu s rodinou priateľa Mihajla, z reakcií jej členov, sa čitateľ dozvedá o povahe samotného Holúbeka, jeho veselej náture, ktorou spôsobil dobrú náladu a láskavé pocity v rodine, ktorá niekoľko rokov predtým stratila staršieho syna, Mihajlovho brata. V opisoch čiernohorskej patriarchálnosti zaujme opis vzťahu k ženským členkám rodiny, o ktorých sa pri narodení nehovorilo, že sa narodil človek, ale „to“ (Holúbek píše ako o zvierati): (to) sa „bačilo (vyhodilo)“.⁹⁴ Nadradenosť mužov autor a narátor v osobnom kontakte nerespektoval, k dievčatám sa správal rovnako ako k mužským členom rodiny, čím zrelativizoval všeobecný (auto)stereotyp. Holúbek, prichádzajúci z novosadského a vojvodinského multikultúrneho prostredia, neodsudzuje miestne obyčaje a zvyklosti, s ktorými nesúhlasil. Nezrieka sa však vlastného presvedčenia, čím potvrdzuje možnosť relativizácie potenciálnej nadradenosti a všeobecnej platnosti stereotypov, a to vnášaním možnosti iného pohľadu. Pri evidovaní obrazov čiernohorskej domácnosti, ktorá sa v mnohom odlišovala od Holúbekovho domáceho prostredia, autor používa emocionálne nezaujatý štýl, miestami si dovoľil opatrné prirovnanie k situácii „doma“, ale s mierou, bez hodnotenia:

„Vchodí sa otvorom, ktorý vyzerá ako naše dvere, len že dvere samé chybnú, len v zime ich osadia nejaké z dosák sklepané. V múre sú nechané dve-tri diery miesto oblokov, ale skla tam nieto; tu ešte nechodili naši sklári. Podlaha je čierna zem a povaly nemajú. (...) Komína nemajú; to trochu dymu vychodí oblokmí, to jest dierami. (...) Postel je dosť široká a spávajú na nej štyria-piati, i celá rodina.“⁹⁵

V cestopise zaujme opis pohrebu, na ktorom bol autor-narátor priamo prítomný. Plač, tzv. *lelek*, čiže nariekanie pri mŕtvom, pozdravenie sa prichádzajúcich dedičanov k rodine nebožtíka, Holúbek prezentuje vsúvaním autentických výrazov: „Kuku, lele!“ „Zdravo ti glava!“⁹⁶ Do cestopisu je zaradená intertextuálna vsuvka, citát kompletného textu piesne, tzv. „*tužbalice*“, ktorú spievala (nariekala) pri mŕtvom žena.⁹⁷ Holúbek uvádza pieseň v origináli a vo vlastnom preklade do slovenčiny, čím zachováva tragický pátos a pietny tón piesne, ale zároveň umožňuje slovenskému čitateľovi, aby porozumel miestnym obradom na počesť

94 Holúbek, *Na Čiernej Hore*, c. d., s. 124.

95 Tamže.

96 Tamže, s. 175.

97 *Tužbalica* je pieseň, ktorá sa nariekala pri pohrebných obradoch za zosnulým. Nariekali ju ženy, ktoré sa volali „*narikače*“, boli to matky, dcéry, sestry, nevesty, ktoré boli zručné v nariekaní. Pozná ich aj srbská ľudová tradícia, o ich existencii písal aj Vuk Stefanović Karadžić. Holúbek však naznačuje, že najbližšia rodina, žena, sestra, matka nikdy nesmú oplakávať najbližšieho, lebo to je v Čiernej Hore hanba. Blížšie Holúbek, *Cesta na Čiernu Horu*, c. d., s. 176.

396 zosnulého a precítil hĺbku smútku. V každej *tužbalici* bolo potrebné pospomínať všetky dobré skutky zo života nebohého a uviesť všetkých jeho predkov. Do kontextu tematiky vzťahu Čiernohorcov k smrti vnáša Holúbek aj verše Nikolu Petrovića Njegoša („*kňaza Nikolu*“), napísané na jednom náhrobnom pamätníku v originálnom znení. Kult smrti a oplakávania nebohého boli v Čiernej Hore súčasťou tradície, ktorou sa zachovávala úcta k rodine a k predkom, k rodu. Tradíciu a patriarchálny spôsob života pestovali každodenne, stretávaním sa celej rodiny a spoločným „*besedovaním*“, rozhovormi, ktorých sa priamo, počas trojtýždňového pobytu, zúčastňoval aj Holúbek.

Záverom

Cestopisy Jozefa Holúbeka *Cesta na Čiernu Horu* a *Na Čiernej Hore* vychádzajú síce z vecnosti a dokumentárnosti, s ohľadom na typ narácie a prítomnosť intertextuálnych, lyrizačných a reflexívnych častí ich však možno priradiť k umeleckej próze. Tendenciu k umeleckému štýlu dokladá v rámci celkovej štylistickej variabilnosti aj zaradenie úvahových pasáží, ktoré k faktom a javom pridávajú subjektívne hľadisko rozprávača. V obraznosti dominujú metafory, prirovnania a epiteta, ktoré tvoria základ expresívnych a emocionálnych pasáží. Intertextualita má predovšetkým ilustratívnu funkciu. Hodnotnú zložku Holúbekovho cestopisu tvoria básnické texty, ich citovanie v originálnom znení aj v preklade. Básne a ľudové piesne prinášajú autostereotypy o junáckom národe, ale tiež „živé“ kulturologické obrazy, najmä cez guslarovu pieseň a tzv. *tužbalicu*, nariekáciu pieseň. Svojou inherentnou expresívnosťou a emocionálnosťou majú potenciál priblížiť kultúru a vyvolať estetický zážitok. Vďaka týmto kvalitám majú cestopisy J. Holúbeka nielen turisticko-poznávaciu funkciu, ale aj výraznú estetickú hodnotu. Holúbek sa prostredníctvom svojich cestopisov predstavuje ako rozhladený a zvedavý mladý študent-intelektuál s rozmanitými záujmami, otvorený voči odlišnostiam a zmierlivý v konfliktných situáciách. Naratívna a dokumentárna zložka cestopisu odrážajú na jednej strane osobný záujem autora-narátora spoznať, vidieť a zažiť inú kultúru (ktorú dovtedy poznal len na základe literatúry a iných sekundárnych zdrojov) na vlastné oči, na druhej strane dobovo dôležitú funkciu cestopisu kultúrne priblížiť iný národ. O slobode sa v nich nerojčí, naopak, sloboda je východiskom rozprávania, keďže počiatočnou autorskou motiváciou bola cesta do slobodnej krajiny. Texty akcentujú slobodu pohybu, zdôrazňujú vlastný postoj a svetonázor autora, toleranciu, rešpekt k inej kultúre, k jej historickému zázemiu. Z dnešného pohľadu je zaujímavý Holúbekov prístup, jeho zmierlivý a tolerantný postoj k odlišnému kultúrnemu kontextu. Stereotypy v Holúbekovom cestopise sú prebraté autostereotypy, ktoré sa autor usiluje overiť v priamom kontakte s ľuďmi, v krajine, nevyvracia ich ani nespochybňuje. Vnášaním vlastného postoja autora-narátora k určitým patriarchálnym vzorcom správania (napr. vzťah Čiernohorcov voči ženám) sa zároveň nepriamo relativizuje ich všeobecná platnosť a superiornosť. Holúbek neutvára nové stereotypy, existujúce poznatky a predstavy priamo overuje, podáva ich vierohodne, vecne a pôsobivo.

Holúbekovo zobrazenie cesty do Čiernej Hory cez Vojvodinu, Slavóniu, centrálnu Chorvátsko, Istriu, Kvarner, Liku a Dalmáciu akoby intuitívne anticipovalo juhoslovanskú spätosť. Neskôr založený juhoslovanský štát vo svojich

juhoslovanských/južnoslovanských rámcoch rovnoprávne evidoval aj vojvodinských Slovákov, ktorí vždy „jednou nohou“ ostávali v materskom štáte. O dvojdomosti vojvodinských Slovákov osobitne svedčia autori, ktorí sa z Dolnej zeme presťahovali na Slovensko, ale k rodisku sa stále tvorivo vracali, napr. Zlatko Klátik a Andrej Mráz. Cestopisné texty okrajovo situovaného spisovateľa Jozefa Holúbeka ukazujú, že aj takýto typ dnes už zabudnutých autorských osobností sa podieľal na formovaní literárneho obrazu spoločného slovensko-centrálneho a slovensko-vojvodinského literárneho priestoru.

Príspevok je individuálnym výstupom v rámci kolektívneho vedeckého projektu *Diskurzy menšinových literatúr v juhovýchodnej a strednej Európe*, č. 178017, vedúca riešiteľka prof. Dr. Anna Makišová, ktorý podporuje Ministerstvo osvetly, vedy a technologického rozvoja Srbskej republiky.

Príloha

Zoznam srbských vydání próz Martina Kukučina v časopise *Brankovo kolo*, ktoré preložil Jozef Holúbek (pozri poznámka č. 59).

KUKUČIN, Martin:

Regnuti. Slika iz života slovačkog naroda. Prel. Josif Holubek. Novi Sad. In: *Brankovo kolo*, 24. máj (6. jún) 1901, s. 654 – 660.

Regnuti. Slika iz života slovačkog naroda II. Prel. Josif Holubek. Novi Sad. In: *Brankovo kolo*, 31. máj (13. jún) 1901, s. 685 – 691.

Majevi. Prel. Josif Holubek. Novi Sad. In: *Brankovo kolo*, 23. január (5. február) 1903, č. 4, s. 110 – 116.

Majevi 2. Prel. Josif Holubek. Novi Sad. In: *Brankovo kolo*, 30. január (12. február) 1903, č. 5, s. 146 – 148.

Majevi 3. Prel. Josif Holubek. Novi Sad. In: *Brankovo kolo*, 6. (19.) február 1903, č. 6, s. 171 – 177.

Majevi 4. Prel. Josif Holubek. Novi Sad. In: *Brankovo kolo*, 13. (26.) február 1903, č. 7, s. 209 – 215.

Archívne pramene

Извештај о Српској православној великој гимназији у Новом Саду за школску годину 1903/04. Knjižnica Matice srbskeј v Novom Sade, Oddelenie starých a vzácnych tlačí, sign. А Ђ III 97.

Имовни лист. Број 2732. Падина. Výpis z pozemkových kníh č. 2732. Služby katastra nehnuteľností v Kovačici (dátum poskytnutia: 28. august 2018).

Rodokmeň rodiny Holúbek. Vypracoval Adam Petráš, matrikár na dôchodku, Padina.

Pramene

HOLÚBOK, Jozef: Cesta na Čiernu Horu. In: *Slovenské pohľady*, roč. 22, 1902, č. 11, s. 651 – 667.

HOLÚBOK, Jozef: Na Čiernej Hore. In: *Slovenské pohľady*, roč. 23, 1903, č. 2, s. 123 – 125.

HOLÚBOK, Jozef: Na Čiernej Hore. In: *Slovenské pohľady*, roč. 23, 1903, č. 3, s. 175 – 178.

HOLÚBOK, Jozef: Na Čiernej Hore. In: *Slovenské pohľady*, roč. 23, 1903, č. 4, s. 231 – 237.

- 398** HOLÚBEK, Jozef: Na Čiernej Hore. In: *Slovenské pohľady*, roč. 23, 1903, č. 5, s. 261 – 266.
- HOLÚBEK, Jozef: Ivana. In: *Dennica*, roč. 9, 1906, č. 1, s. 21 – 25.
- HOLÚBEK, Jozef: Na Triglave. In: *Slovenský týždenník*, roč. 5, 1907, č. 28, s. 2 – 3; č. 29, s. 2 – 3.
- HOLÚBEK, Jozef: *Z temného kúta*. Beograd : Elit – Padina : Društvo poljoprivrednika, 1992.

Heslá o autorovi

- HOLÚBEK, Jozef. In: *Slovník slovenskej literatúry I. A – H*. Bratislava : Literárnovedný ústav SAV, 1979, s. 354.
- HOLÚBEK, Jozef. In: *Slovenský biografický slovník II., zväzok E – J*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 369.
- HOLÚBEK, Jozef. In: HRONEC, Vítazoslav: *Bio-bibliografický súpis súčasných slovenských spisovateľov z Juhoslávie*. Bratislava : Literárnovedný ústav SAV, 1990, s. 16 – 17.
- HOLÚBEK, Jozef. In: JANKOVIČ, Ján: *Slovník prekladateľov s bibliografiou prekladov z macedónčiny, srbciny, chorváčtiny a slovinčiny*. Bratislava : Juga – Veda, Vydavateľstvo SAV, 2005, s. 84.
- HOLÚBEK, Jozef. In: *Biografický lexikón Slovenska III G – H*. Martin : Slovenská národná knižnica – Martin : Národný biografický ústav, 2007, s. 539 – 540.

Literatúra

- DERIĆ, Gordana: O nemim i glasnim stereotipima: konstruisanje „etničkog karaktera“ u usmenoj književnosti. In: *Filozofija i društvo*, roč. 26, 2005, č. 1, s. 105 – 120.
- DERIĆ, Gordana: Razvoj stereotipa – multidisciplinarni pristup (antropološka, socijalno-psihološka, književno-istorijska i imagološka perspektiva). Beograd : Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2009. Dostupné na: www.kas.de/upload/auslandshomepages/serbien/Djeric_pred.pdf [17. 8. 2018].
- ЂЕРИЋ, Гордана: Путописање, имагологија и сећање: могућности анализе. In: *Књижевна историја*, roč. 44, 2012, č. 147, s. 469 – 485.
- Енциклопедија Новог Сада 6 ГАГ – ДЕЧ*. Главни уредник: др Душан Попов. Нови Сад : Прометеј, 1996, s. 84 – 85.
- Енциклопедија Новог Сада 18 НОМ – ПАВ*. Главни уредник: др Душан Попов. Нови Сад : Прометеј, 2001, s. 263 – 265.
- HARPÁŇ, Michal: Obrisy realistického rozprávania. In: HARPÁŇ, Michal: *Premeny rozprávania*. Nový Sad : Obzor, 1990, s. 33 – 54.
- HARPÁŇ, Michal: Slovenskí vojvodinskí spisovatelia v Slovenských pohľadoch (1881 – 1916). In: *Nový život*, roč. 69, 2017, č. 3 – 4, s. 31 – 44.
- HUČKOVÁ, Dana: *Kontexty Slovenskej moderny*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014.
- HUČKOVÁ, Dana: „Medzi bratmi slovinskými“ : cestopisné črty a reportáže zo Slovinska v slovenských novinách na začiatku 20. storočia. In: SEVŠEK ŠRAMEL, Špela – PALLAY, Jozef (eds.): *Sedemdeset let slovakistike v Ljubljani: Posvečeno Andreju Rozmanu*. Ljubljana : Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Edícia Slavica Slovenica, č. 2, 2017, s. 180 – 188.
- JANKOVIČ, Ján: *Boje Čiernohorcov a túžby Slovákov (1839 – 1914)*. Bratislava : Juga, 2004.
- KLÁTIK, Zlatko: *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968.
- KOČIĆ, Ana: Kolektivne predstave o „drugima“ kroz vreme: nekoliko primera iz američke književnosti i kulture. In: *Jezik, književnost, vreme*. Urednice: Vesna Lopičić i Biljana Mišić Ilić. Niš : Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, 2017, s. 93 – 104.

- КОЉЕВИЋ, Светозар: Национални стереотипи као извор књижевног надахнућа. In: *Mum*. Главни и одговорни уредник проф. др Томислав Бекић. Нови Сад : Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 1996, s. 423 – 435.
- КОНСТАНТИНОВИЋ, Зоран: Компаративна имагологија балканског и средњоевропског простора. In: *Слика другог у балканским и средњоевропским књижевностима. Уредбо*: Миодраг Матицки. Београд : Институт за књижевност и уметност, 2006, s. 11 – 15.
- МИЛЕКЕР, Срећко: *Историја банатске војне границе (1764 – 1873)*. Репринт издање из 1926. Панчево : Историјски архив : ДЕН Сателит, 1995.
- MISTRÍK, Jozef: *Žánre vecnej literatúry*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1975.
- ORMIS, Ján V.: *Slovník slovenských pseudonymov*. Martin : Slovenská národná knižnica, 1944.
- POPOVIĆ, Olivera: Putopis: od rubnog žanra do generatora novih književnih teorija. In: NIKČEVIĆ-BATRIČEVIĆ, Aleksandra (ed.): *Size Zero – Mala mjera III: od margine do centra : feminizam, književnost, teorija*. Cetinje : Institut za crnogorski jezik i književnost, 2013, s. 205 – 216. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/258859122_Putopis_od_rubnog_zanra_do_generatora_novih_knjizevnih_teorija [17. 8. 2018].
- TODOROVA, Marija: *Imaginarni Balkan*. Beograd : Biblioteka XX vek, 2006.
- Padina 1806 – 1996*. Padina : Miestny odbor Matice slovenskej v Padine, 1996.
- VALČEK, Peter: *Slovník literárnej teórie*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2006.

Internetové zdroje

Hyperlexikón literárnovedných pojmov. Dostupné na <http://hyperlexikon.sav.sk/>.

Doc. Dr. Marína Šimáková Spevákova
Filozofski fakultet Univerziteta
u Novom Sadu
Odsek za slovakistiku
Dr. Zorana Djindjića 2
21 000 Novi Sad
Srbská republika
E-mail: marinasimak.spevakova@
gmail.com